

УДК 94 (477.54) «1865/1914»: [324:342.25]

Н. В. ПРОЦЬ, аспірантка ХНУ імені В. Н. Каразіна, Харків

ВИБОРИ ЗЕМСЬКИХ УСТАНОВ ХАРКІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ (1865-1914 рр.)

Введення в 1865 р. в Російській імперії губернських і повітових земських установ зумовило затвердження місцевих органів влади і в Харківській губернії. У статті розглядається процес виборів в земства, простежено зміни соціального складу гласних земських установ, участь в них дворянського стану.

Ключові слова: місцеві органи влади, громадянське суспільство, земство, вибори, Харківська губернія.

Постановка проблеми. Уряд Олександра II, слідом за скасуванням кріпосного права, 1 січня 1865 р. ввів в 34 губерніях місцеві органи влади. В країні «Положенням про губернські і повітові земські установи» вперше створювалися місцеві органи самоврядування, що робило перший крок до створення громадянського суспільства в Російській імперії [1].

Цілком закономірно, що такий крок уряду порушив в суспільстві різні думки, точки зору на місце і роль земств в системі державного устрою, викликав інтерес до історії виникнення та діяльності земств у багатьох дослідників [2-5].

Однак, незважаючи на велику кількість літератури по даній проблемі ще багато сторін організації та діяльності земств залишаються недостатньо вивченими. До них слід віднести і проблему соціального складу земств Харківщини, його зміни протягом 1865–1914 рр.

Виходячи з цього, **автор ставить перед собою мету** дослідити участь дворянського стану у формуванні місцевих органів влади, визначити його питому вагу у складі земських установ губернії.

Виклад основного матеріалу. Для вивчення соціального складу земств Харківщини, автор використовує опубліковані та неопубліковані джерела, серед них: офіційне законодавство [1; 6; 11; 12], статистичні матеріали ЦСК Російської імперії по Харківській губернії [7; 9; 13], матеріали Державного архіву Харківської області [8].

Відповідно до реформи в Харківській губернії створювалися губернське і одинадцять повітових земств [6, с. 3].

Вибори гласних в земські установи губернії, як і в цілому по країні, проходили в 1865 р. на основі «Положення» за трьома виборчими куріями: землевласницької, міських і сільських товариств на своїх куріальних з'їздах [6].

Саме поділ виборців на три курії обумовлював всестановий принцип виборності земських установ. Не могли обиратися в гласні: місцеві начальники губерній, віце-губернатор, члени губернських правлінь, губернські та повітові прокурори, і чини місцевої поліції [6, с. 11].

Крім того, позбавлялися права брати участь у виборах: особи молодше 25 років; особи, що знаходилися під кримінальним слідством або судом; особи, зганьблені судом або громадським вироком; іноземці, що не присягнули на підданство Росії [6, с. 4].

Затверджена виборча система комбінувала становий початок з початком майнового цензу, що дозволяло урядові заздалегідь планувати число виборців від станів і регулювати їх співвідношення в земських установах.

Так, в повітові земства губернії, пропонувалося обирати 560 гласних. Вони зі свого середовища обирали 95 губернських гласних [6].

Уряд суворо розписав число гласних для кожного повіту (див. табл. 3), визначивши розмір земельного цензу по куріям і прибутковість господарств. При цьому уряд прагнув поставити власність в рівні умови, незалежно від району проживання, та кількості землі, що знаходилась у землевласників, визначивши середню прибутковість господарств.

Так, в першу курію включалися великі землевласники, як правило, дворяни які володіли не менше 200 дес. землі в західних і північно-західних повітах: Охтирському, Богодухівському, Валківському, Лебединському, Сумському і

Харківському, і 250 дес. в південних і південно-східних: Вовчанському, Старобільському, Ізюмському, Куп'янському та Зміївському [6, с. 37].

Згідно з розпорядженням уряду, по першій курії брати участь у виборах гласних отримали право 1255 великих землевласника [7]. Причому, 730 з них проживали в південних і південно-східних повітах, тобто володіли не менше 250 дес. орної землі [8, с. 7-59].

Крім великих землевласників, в курію входили власники торгових і промислових підприємств або іншого нерухомого майна на суму не менше 15 тис. крб., та ті, що мали річний оборот виробництва не менше 6 тис. крб. В цю ж групу входили, обрані на своїх зборах, уповноважені від священнослужителів, які володіли у повіті церковною землею; повірені і уповноважені від приватних власників, церков, монастирів, компаній і товариств, що володіли в повіті не менше 1/20 частки земельного цензу [6, с. 8]. Від цієї частини власників отримали право обирати гласних 2463 людини. Причому, 1865 чоловік проживали в західних і північно-західних повітах. У цій же курії перебував і 691 представник від священнослужителів [8, с. 7-59].

Усього по першій курії 4409 осіб отримали право обирати 258 гласних повітових зборів, що становило 46,1% від загальної кількості гласних [Підрахунки наші, на підставі 8, с. 7-59]. Участь у виборчих зборах першої курії дрібних землевласників відкривала їм можливість увійти до складу місцевих органів влади, бути причетними до вирішення питань, як життя держави, так і місцевого регіону.

У міську курію входили всі купці, що мали купецькі свідоцтва першої та другої гільдії; власники фабрик та інших промислових або торговельних закладів, які знаходились на міській землі, з річним оборотом не менше 6 тис. крб.; особи, які володіли на міській землі нерухомою власністю, з оподаткуванням в 3 тис. крб., для міст з населенням більше 10 тис. чоловік, і не менше 500 крб. для всіх інших. А також, повірені від приватних власників, церков, монастирів, компаній і товариств, які володіли закладами або майном, зазначеним у цій статті [6, с. 9].

Від міської курії право брати участь у виборах гласних отримали 1916 чоловік з 197030 загальної кількості міського населення. Вони обирали 87 гласних повітових земств, що приблизно становило 15,5% від загальної кількості гласних [Підрахунки наші, на підставі 8, с. 7-59].

Для сільської курії не був встановлений майновий ценз, але була введена система триступневих виборів: сільські товариства посиляли по одному представнику на волосний схід, зі складу волосного сходу обиралися 1/3 виборців на повітовий з'їзд, на якому обиралися гласні до складу повітового земського зібрання [6, с.10].

За нашими підрахунками від сільського товариства право брати участь у виборах гласних одержали 1504 селянина власника. Вони обирали 215 гласних, або 38,4% від загальної кількості [Підрахунки наші, на підставі 8, с. 7-59].

Таким чином, право брати участь у виборчих земських зборах в Харківській губернії отримали 7815 осіб, що склало 0,5% від загальної кількості населення, що проживало в губернії або близько 1% отримали за законом право обирати і бути обраними [Підрахунки наші, на підставі 8, с.7-59; 9, с.40-41]. Виходячи з вищесказаного, ми бачимо, що значну перевагу на виборах у земські установи Харківської губернії отримало дворянство.

Згідно з нашими підрахунками 1 гласного в першій курії обирали 18 виборців; 1 гласного другої курії – 22 виборця, 1 гласного третьої курії обирали 7 виборців.

За результатами виборів 1865 р. в одинадцяти повітових земських зборах Харківщини дворяни займали 39,46% (221 з 560) місць гласних. На другому місці опинилися селяни, які набрали 35,3% (211 з 560) місць. На частку купців припадало 10,89% (61 з 560), духовенства 3,39% (19 з 560), міщан – 2,15% (12 з 560). У Харківському губернському земському зібранні серед виборних гласних скликання 1865 – 1868 рр. дворянству належало 75,8% (72 з 95), селянам – 11,7% місць (11 з 95), купцям – 12,5% (12 з 95) [Підрахунки наші].

В цілому по Російській імперії соціальний склад земських установ за перше триріччя відображають наступні цифри: в повітових земських зборах дворяни становили 42%, селяни – 38%, купці – 10%, духовенство – 6,5%, інші – 3%. У губернських земських зібраннях дворяни становили ще більшу перевагу – 74%, селяни – 10,6%, купці та міщани – 15% [10, с. 141].

Чисельна більшість дворянських депутатів у земських зборах в 1860-ті рр, визначало політику органів місцевого самоврядування, як у повітових, так і в губернському земстві.

Результати виборів 1865 р. як і в подальшому 20-річчі, протягом, якого діяло «Положення», представлені у підсумковій таблиці (див. табл. 3). З даних таблиці видно, що встановлена урядом для губернії загальна кількість земських гласних, за ці роки, за винятком виборів 1880 р., залишалася незмінною. Не змінювалася і загальна кількість гласних губернського земства. Проте деякі зміни ми спостерігаємо в середині груп.

Так, не змінювалася кількість гласних, які обиралися по другій курії в п'яти повітах: Валківському, Вовчанському, Куп'янському, Лебединському, Сумському, і третьої курії в трьох повітах: Охтирському, Куп'янському, Харківському. Деяке скорочення гласних по першій курії в 1871 р. легко компенсувалося призначенням гласних від селянської курії.

12 червня 1890 р. царський уряд, на чолі з Олександром III приймає нове «Положення про земські установи», яке підривало демократичні основи земської реформи 1864 р. – всестановий вибір, і дозволяло провести у земство ще більше представників від дворян [11].

Згідно з новим Положенням змінювався процес виборів в земські установи: виборчих прав позбавлялися священно- і церковнослужителі; селяни, що належали до складу сільських товариств повіту; особи, які мали купецькі посвідчення першої та другої гільдії, власники торгових і промислових

закладів, а також особи іудейського віросповідання [12]. Багато дрібних власників позбавлялися участі у виборах: обирати уповноважених на попередніх з'їздах мали право лише власники 1/10 цензу, а не 1/20 [12, с. 10].

Крім того, права брати участь у виборчих зборах позбавлялися особи, молодші 25 років; особи, які зазнали суду за злочини та проступки; особи, позбавлені прав стану, або виключені зі служби; особи, які перебувають під слідством і наглядом поліції або судом; особи, позбавлені духовного сану або звання, або виключені з середовища товариств і дворянських зборів [12, с. 11].

Тепер для обрання земських гласних створювалися дві виборчі курії. У першій виборчій курії, якою керував предводитель повітового дворянства, брали участь тільки потомствені та особисті дворяни. У другій курії, під керівництвом голови губерньського або повітового міста, всі інші особи, які отримали право брати участь у земських виборах, і представники благодійних, учених і навчальних установ, торговельних і промислових товариств і компаній, які володіли у повіті не менше одного року землею, певного розміру для кожного повіту, або нерухомим майном, оціненим не нижче 15 тис. крб., внаслідок чого більше половини виборців по цій курії позбавлялися права брати участь у виборах [12, с. 9].

Формально, в обранні гласних брали участь і селяни-власники, які збиралися на волосні сходи. Але тут вони обирали лише кандидатів в гласні. З їхнього середовища губернатор призначав гласних повітових земств [12, с. 11].

За новим Положенням загальне число гласних повітових земств зменшилося на 178 осіб. Тепер в повітові земські збори обиралося 382 гласних, з яких в губерньське – 60 гласних. Майже 2/3 місць земських гласних виділялося дворянам [12, с. 82]. Згідно з новим «Положенням», для першої курії земельний ценз становив: для Лебединського і Сумського повітів 125 дес., для Охтирського, Богодухівського, Валківського та Харківського повітів – 150 дес., для Вовчанського – 200 дес., для Зміївського, Ізюмського, Куп'янського і Старобільського – 250 дес. [12, с. 108-109].

Право брати участь у виборах гласних отримали 907 дворян, і 903 уповноважених. Всього по цій курії 1810 осіб обирали 230 гласних, що становило 60,2% від загальної кількості обраних гласних [Підрахунки наші: 13].

У другій курії право участі в обранні гласних отримали 1414 осіб, з них 970 осіб уповноважені. У другій курії обирали 37 гласних, які становили 9,7% від загальної кількості обраних гласних [Підрахунки наші: 13]. Від селян, які обирали на волосних сходах кандидатів в гласні, губернатор призначав 115 гласних, що становило 30,1% від загальної кількості обраних гласних [Підрахунки наші: 13].

Всього ж, брати участь у виборах Харківської губернії отримали право 3224 осіб або 0,31% від загальної кількості населення, що проживало в губернії. Уряд не тільки скоротив кількість виборців, а й збільшив кількість гласних першої курії, тим самим зміцнюючи позиції дворян в земських установах і ліквідує навіть видимість безстановості.

Кількість обраних гласних в губернське та повітові земські збори за 1892-1901 рр. представлені в таблиці (див. табл. 4). Виходячи з даних таблиці, ми можемо відзначити, що в деяких повітах представництво дворян в земствах скорочувалося, за рахунок посилення торгово-промислової буржуазії, купців та багатих селян.

Відносна стабільність спостерігається у другій курії. Тут позначається як розширення адміністративних і територіальних кордонів, так і зростання чисельного складу міського населення. Істотну роль відігравав розвиток капіталізму, а саме утворення промислового виробництва та фінансових об'єднань на території Харківської губернії.

Реформа 1890 р. викликала зміни складу повітових гласних. Це добре помітно при порівнянні підсумків виборів 1883 р. і урядового розкладу 1890 р. Гласні повітових земських зборів розподілялися за станами наступним чином.

Таблиця 1
Соціальний склад земських зборів (1883 и 1890 рр.)

Роки виборів	Дворяни та чиновники		Селяни		Купці		Міщани		Дух-во		Всього	
	Абс. числ	% до заг. кіл-ті	Абс. числ	% до заг. кіл-ті	Абс. числ	% до заг. кіл-ті	Абс. числ	% до заг. кіл-ті	Абс. числ	% до заг. кіл-ті	Абс. числ	% до заг. кіл-ті
1883 р.	258	46,3	204	36,4	70	12,5	12	2,14	15	2,7	560	100
Полож. 1890 р..	230	60,2	115	30,1	Міські стани				-----	-----	382	100
					37	9,7 %						

Таблиця складена автором на підставі: Статистика выборов в земские учреждения 1883-1886 гг. Вып.5 // Статистика Российской империи. – СПб., 1888; Положение о губернских и уездных земских учреждениях, утвержденных 12 июня 1890 г. – СПб., 1890.

Як бачимо, реформа 1890 р. в повітових земських зборах дала значну перевагу дворянам, теж відбувалося і з губернськими гласними.

Кінець 1890-х рр. ознаменувався підйомом суспільно-політичного руху, що вилився в революцію 1905 р.. Після революційних подій політична ситуація в країні залишалася вкрай напружена. Страйки робітників і селянські заворушення, що почалися навесні 1905 р., до осені ще більше загострилися. Торкнулися вони й Харківської губернії.

Для послаблення громадського руху та вирішення земельного питання, Найвищим указом від 5 жовтня 1906 р. було скасовано порядок затвердження губернатором кандидатів у гласні і був відновлений повітовий виборчий з'їзд від сільських товариств. Влада зберегла за собою лише право перевірки повноважень гласних, обраних селянами [14, с. 471].

Вибори, проведені на основі цього указу в 1907 і 1913 рр. (див. табл. 2), не привели до змін в соціальному складі повітових та губернського земств Харківщини. Можна припустити, що висунуті революцією вимоги, і поява нових форм державного правління виявлялися більш привабливими для населення, ніж земства.

Гласні губернського і повітових земств на перших сесіях, якщо на них були присутні 1/3 обраних гласних, приймали присягу і обирали керівників своїх виконавчих органів, якими були губернські та повітові земські управи, створювали з числа гласних комісії, стверджували кошториси доходів і витрат, плани земського господарства та багато іншого [6, с. 25]. 14 жовтня 1865 р. почала роботу перша сесія Харківського губернського земського зібрання. (Відкриття повітових земських зборів відбулося в грудні того ж року).

Таблиця 2
Кількість обраних гласних до повітових земських зборів (1907, 1913 рр.)*

Виборчі повіти	Дворяни		Міщани		Селянські товариства		Губернське зібрання	
	1907	1913	1907	1913	1907	1913	1907	1913
Охтирський	16	17	3	3	8	9	4	4
Богодухівський	14	16	3	3	7	8	4	4
Валківський	14	14	3	3	9	9	3	3
Волчанський	20	21	3	3	9	9	4	4
Змієвський	22	22	3	3	10	11	6	5
Изюмський	24	24	4	4	10	11	6	6
Купянський	22	21	4	4	11	11	6	6
Лебединський	22	21	4	4	11	8	6	6
Старобільський	24	24	3	3	12	11	7	7
Сумський	24	24	3	3	8	12	6	7
Харківський	22	22	5	4	11	8	5	6
Всього	224	226	38	37	106	111	57	58

Таблиця складена автором на підставі: Харьковские губернские ведомости: 1907, сентябрь; 1913, сентябрь.

Збори скликалися на сесії один раз на рік. Збори могли бути чергові (щорічні) і надзвичайні. Чергові повітові збори скликалися не пізніше жовтня і тривали 10 днів. Розпорядження про відкриття земських зборів надходило від губернатора. Надзвичайні повітові земські збори призначалися міністром внутрішніх справ і скликалися в особливих випадках. Термін повноважень повітових та губернських зборів за «Положенням» дорівнював трьом рокам [6, с. 11].

Головував на повітовому земському зібранні повітовий предводитель дворянства, на губернському – губернський предводитель дворянства, якщо імператор не призначав іншу особу [6, с. 12-14]. На першому засіданні обиралися і члени управи. За законом на чолі управ перебували, обрані на перших сесіях земств голови і члени земських управ [9, с. 112].

Одночасно з головою обиралися, в залежності від необхідності, від 2 до 6 членів управи. Так, наприклад, у 1866 р. губерньська земська управа складалася з 6 членів, в повітових управах було від 2 до 5 членів [15, с. 57-62]. Голова обраної земської управи затверджувався міністром внутрішніх справ, а голови повітових управ і члени губерньської та повітових управ - губернатором [6, с. 15].

Керівний склад губерньської та повітових управ, протягом 1865–1910 рр., представлений в додатку 3. Дана таблиця показує, що як до реформи земських установ 1890 р., так і після, в управі домінували дворяни.

У перші два десятиліття діяльності управ вплив на управу мали купці. Після 1883 р. їх кількість знижується майже в два рази. В Охтирському та Богодухівському, Вовчанському і Зміївському повітах, купецтво зберігає свої позиції, судячи з цього, в цих повітах сильніше була розвинена торгівля, яка сприяла зростанню підприємництва. Селяни тільки в 1865 р. мали перевагу в управах, надалі їх представництво скоротилося вдвічі.

За період від початку введення Положення 1864 р. до контреформи 1890 р. склад дворян в повітових земських управах збільшився з 61,7% до 77,7%, в губерньських – з 80,0% до 100%. Співвідношення різних соціальних груп в земських управах на початку ХХ ст. відбувалося наступним чином: дворяни і чиновники – 77,7%, селяни – 8,88%, купці та міщани по 6,66%.

Таблиця 3

Кількість обраних гласних до губерньських та повітових земських зборів (1865-1886 рр.)

Виборчий повіт	Всього по 3 куріях		Губерньські земські збори	
	1865	1886	1865	1886
Роки виборів	1865	1886	1865	1886
Харківський	49	52	9	9
Охтирський	39	40	7	7
Богодухівський	48	42	7	7
Валківський	32	34	6	6
Вівчанський	42	41	7	7
Змієвської	50	49	8	8
Ізюмський	70	72	11	12
Купянський	52	52	9	9
Лебединський	51	49	9	9
Старобільський	64	68	11	11
Сумський	61	59	11	10
Всього	558	558	96	95

Таблиця складена автором на підставі: Харьковские губерньские ведомости, 1865-1886 гг.; Положения о губерньских и уездных земских учреждениях 1 января 1864 г. – с.50.; ДАХО. Ф.3. Оп. 258. Спр.45; Оп.247. Спр.10; Оп.270. Спр.121; Спр.258; Спр.568; Спр.792.

Таблиця 4

Кількість обраних гласних до губернських і повітових земських зборів (1892-1901 рр.)*

Виборчий повіт	Всього по 3 куриях			Губернські земські збори		
	1892	1895	1901	1892	1895	1901
Роки виборів	1892	1895	1901	1892	1895	1901
Харківський	37	39	38	6	6	6
Охтирський	30	30	30	4	3	4
Богодухівський	26	27	27	4	4	4
Валківський	30	30	27	4	4	3
Вівчанський	33	33	35	4	4	4
Змієвської	35	36	36	5	4	5
Изюмський	37	31	36	7	7	6
Купянський	34	31	37	6	5	6
Лебединський	37	35	36	6	6	6
Старобельський	41	38	39	7	7	7
Сумський	42	39	38	7	7	7
Всього	382	369	379	60	57	58

Таблиця складена автором на підставі: Харьковские губернские ведомости, 1892-1901 гг.

Таблиця 5
Керівний склад губернської та повітових земських управ
(1865-1910 рр.)

Виборчий повіт	Дворяни		Міщани		Купці		Селяни	
	1865	1910	1865	1910	1865	1910	1865	1910
Харківський	2	2	---	2	2	---	1	1
Охтирський	2	4	---	---	1	1	1	---
Богодухівський	2	3	---	1	1	---	---	---
Валківський	2	2	---	---	---	---	1	1
Вівчанський	1	2	---	---	1	2	2	---
Змієвської	3	4	---	---	1	---	1	---
Изюмський	3	3	---	---	2	---	---	---
Купянський	2	3	---	---	---	---	1	1
Лебединський	5	4	---	---	---	---	1	---
Старобільський	2	3	---	---	---	---	1	1
Сумський	5	5	---	---	---	---	1	---
Всього	29	35	---	3	8	3	10	4
Губернська управа	4	6	---	---	---	---	1	---

Таблиця складена автором на підставі: Памятная книжка Харьковской губернии на 1868 г.; Харьковский календарь 1873 г.; ДАХО. Ф.3. Оп.258. Спр. 50, Арк.2-9; Статистика выборов в земские учреждения. – с. 169; ДАХО. Ф.3. Оп. 270. Спр. 859; Свод сведений о земских доходах и расходах, ... о личном составе земских учреждений. – СПб., 1900, с.16-17.; Журналы очередного губернского земского собрания Харьковской губернии 1910 г.- Х., 1910.

Отримані дані свідчать про збереження і навіть про посилення позицій дворян-чиновників у виконавчих органах, що підтверджують висновки послідовників про прагнення царського уряду зберегти панування дворянського стану в державі. Природно селянство, незважаючи на те, що воно становило в земстві близько 10%, не могло впливати на політику земств.

Висновки дослідження. Таким чином, у Харківській губернії протягом 1864–1913 рр. у складі виборців і гласних повітових та губернських земських установ превалювало дворянство. Навіть, незважаючи на те, що після скасування кріпосного права його значення в економічному житті стало падати, в місцевому управлінні дворянство, як і раніше, зберігало провідну роль.

Список літератури: 1. *Полное собрание законов Российской империи* [Текст] : в 55 т. Т.39. Собр. 2-е (1825–1881 гг.). Отд.1. Ст.40457. – СПб., 1865. 2. *Васильчиков А. И.* О самоуправлении: Сравнительный обзор русских и иностранных земельных и общественных учреждений [Текст] : в 3 т. / А. И.Васильчиков. – СПб., 1869-1871. 3. *Веселовский Б. Б.* История земства за сорок лет [Текст] : в 4 т. / Б.Б. Веселовский. – СПб., 1909 – 1911. 4. *Градовский О. Д.* Собрание починений [Текст] : в 2 т. Т.2. История местного управления в России [Текст] / О. Д. Градовский. – СПб., 1899. – 355 с. 5. *Мордовцев Д. Л.* Десятилетие русского земства (1864-1875 гг.) [Текст] / Д. Л. Мордовцев. – СПб.: Тип. А. А. Краевского, 1877. – VI, 373 с. 6. *Положение о губернских и уездных земских учреждениях 1 января 1864 г. с последними изменениями и дополнениями по изд. 1886 г.* [Текст] – Сергиев Посад: Тип. И. И. Иванова, 1915, - 63 с. + 12 л. прилож. 7. *Харьковский календарь* на 1863 г. [Текст] – Х.: Изд. Харьковского статистического комитета, 1864. 8. *ДАХО. Ф.3: Канцелярия Харьковского губернатора. Оп.258. Спр.45: О доставлении в министерство внутренних дел статистических сведений о землевладельцах, количестве земли и числе лиц, имеющих право участия в выборах за последние трехлетие (1871-1874).* 9. *Временник* Центрального Статистического комитета Министерства Внутренних Дел. Ч.1. – Спб.: Тип. Вульфа, 1866. 10. *История СССР (XIX – начало XX в.)* [Текст] : учебник / Под ред. И. А. Федосова. – М.: Высшая школа, 1981. – 462 с. 11. *Полное собрание законов Российской империи. Т.10. Отд.1. Ст. 6927. Собр. 3-е.* [Текст] – СПб., 1893. 12. *Положение о губернских и уездных земских учреждениях утвержденных 12 июня 1890 г.* [Текст] – СПб., 1890. – 112 с. 13. *Харьковские губернские ведомости.* – Х., 1892 г. 14. *Сборник узаконений и распоряжений правительства о сельском состоянии. Общее положение о крестьянах* [Текст] Изд. 5-е. – СПб., 1909. 15. *Постановления, речи и записки первого Харьковского губернского земского собрания, с 14 октября по 1 ноября 1865 г.* [Текст] – Х.: Тип. И. Д. Гинзбурга, 1866. – XXXVI, 234 с.

Надійшла до редколегії 22.11.2012

УДК 94 (477.54) »1865/1914»: [324:342.25]

Вибори земських установ Харківської губернії (1865-1914 рр.) / Н. В. Проць, аспірантка ХНУ імені В. Н. Каразіна // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми історії України. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2012. - № 65 (971). – С. 56-66. Бібліогр.: 15 назв.

Введение в 1865 г. в Российской империи губернских и уездных земских учреждений обусловило утверждение местных органов власти и в Харьковской губернии. В статье рассматривается процесс выборов в земства, прослежены изменения социального состава гласных земских учреждений, участие в них дворянского сословия.

Ключевые слова: местные органы власти, гражданское общество, земство, выборы, Харьковская губерния.

Maintaining in 1864 in the Russian Empire provincial and district zemstvo establishments, caused the statement of local authorities and in the Kharkov province. In article process of elections in zemstvos, change of social composition of zemstvo establishments, participation of nobility in them is considered.

Keywords: local authorities, civil society, zemstvo, elections, Kharkov Province.